

INKLYUZIV GURUHLARDA NUTQ KAMCHILIKLARI BO‘LGAN BOLALAR BILAN ISHLASH METODIKASINI TAKOMILLASHTIRISH

Usmanova Xalima,

A.I.Gersen nomidagi Rossiya davlat Pedagogika universiteti, Toshkent filiali Maxsus pedagogika yo‘nalishi I kurs doktorant

Annotatsiya. Mazkur maqolada inklyuziv ta‘lim muhitida nutq kamchiliklariga ega bo‘lgan bolalar bilan ishlashning zamonaviy pedagogik yondashuvlari tahlil qilinadi. Tadqiqotda logopedik mashg‘ulotlarni tashkil etish, individual yondashuv asosida ta‘lim jarayonini samarali yo‘lga qo‘yish hamda innovatsion metodlardan foydalanish masalalari yoritilgan. Shuningdek, nutq nuqsonlarini bartaraf etishda o‘qituvchi, logoped va ota-onalar hamkorligining ahamiyati ilmiy asosda ko‘rsatib berilgan.

Kalit so‘zlar: inklyuziv ta‘lim, nutq kamchiliklari, logopedik ishlar, metodika, pedagogik yondashuv, individual ta‘lim, kommunikativ rivojlanish.

Abstract. This article analyzes modern pedagogical approaches to working with children with speech disorders in an inclusive educational environment. The study covers the issues of organizing speech therapy classes, effectively organizing the educational process based on an individual approach, and using innovative methods. It also scientifically demonstrates the importance of cooperation between teachers, speech therapists, and parents in eliminating speech disorders.

Keywords: inclusive education, speech disorders, speech therapy, methodology, pedagogical approach, individual education, communicative development.

Аннотация. В данной статье анализируются современные педагогические подходы к работе с детьми с нарушениями речи в инклюзивной образовательной среде. Исследование охватывает вопросы организации занятий по логопедии, эффективной организации образовательного процесса на основе индивидуального подхода и использования инновационных методов. Также научно доказывается важность сотрудничества между учителями, логопедами и родителями в устранении нарушений речи.

Ключевые слова: инклюзивное образование, нарушения речи, логопедия, методология, педагогический подход, индивидуальное обучение, коммуникативное развитие.

Kirish. So‘nggi yillarda ta‘lim tizimida inklyuziv yondashuvni joriy etish va rivojlantirish global miqyosda dolzarb masalalardan biri sifatida e‘tirof etilmoqda. Inklyuziv ta‘limning asosiy maqsadi – barcha bolalar, shu jumladan rivojlanishida turli xil nuqsonlari mavjud bo‘lgan o‘quvchilar uchun teng ta‘lim imkoniyatlarini yaratish, ularning ijtimoiy moslashuvi va shaxsiy rivojlanishini ta‘minlashdan iborat. Ayniqsa, nutq kamchiliklari bo‘lgan bolalarni umumta‘lim muhitiga muvaffaqiyatli integratsiya qilish bugungi pedagogika va maxsus ta‘lim tizimi oldida turgan muhim vazifalardan biridir.

Nutq insonning ijtimoiy hayotdagi asosiy kommunikativ vositasi bo‘lib, u bolaning fikrlash jarayoni, bilish faoliyati va atrof-muhit bilan o‘zaro aloqasini ta‘minlaydi. Nutq rivojlanishidagi kamchiliklar esa bolaning bilimlarni o‘zlashtirish darajasiga, ijtimoiy munosabatlarga kirishishiga hamda shaxs sifatida shakllanishiga salbiy ta‘sir ko‘rsatishi mumkin. Shu sababli nutq nuqsonlari mavjud bo‘lgan bolalar bilan pedagogik va logopedik ishlarni ilmiy asosda tashkil etish alohida ahamiyat kasb etadi.

Ilmiy-pedagogik adabiyotlarda nutq kamchiliklarining turli shakllari – fonetik-fonematik nuqsonlar, umumiy nutq rivojlanishining yetarli emasligi, duduqlanish, artikulyatsion buzilishlar kabi muammolar keng o‘rganilgan. Biroq inklyuziv ta‘lim sharoitida ushbu bolalar bilan ishlash metodikasini takomillashtirish masalasi hanuzgacha dolzarb bo‘lib qolmoqda. Chunki umumta‘lim muassasalarida o‘qituvchi bir vaqtning o‘zida turli rivojlanish darajasiga ega bo‘lgan bolalar bilan ishlaydi va bu esa maxsus metodik yondashuvni talab etadi.

Bugungi kunda inklyuziv ta‘lim jarayonida nutq kamchiliklari bo‘lgan bolalar bilan ishlashda quyidagi muammolar uchrab turadi:

- pedagoglarning logopedik bilim va ko‘nikmalarining yetarli darajada shakllanmaganligi;
- individual ta‘lim dasturlarini ishlab chiqish va qo‘llashdagi qiyinchiliklar;
- didaktik materiallar va metodik qo‘llanmalar yetishmasligi;
- ota-onalar bilan hamkorlik tizimining to‘liq yo‘lga qo‘yilmaganligi.

Shu bilan birga, zamonaviy ta‘lim texnologiyalarining rivojlanishi inklyuziv ta‘lim jarayonini yanada samarali tashkil etish imkoniyatini yaratmoqda. Interfaol metodlar, o‘yin texnologiyalari, multimediya vositalari va individual yondashuv asosidagi mashg‘ulotlar nutq rivojlanishida muammolari bo‘lgan bolalar bilan ishlashda yuqori natijalarni ta‘minlashi mumkin. Ayniqsa, ta‘lim jarayonida logoped, pedagog va psixolog hamkorligini kuchaytirish bolalarning rivojlanish jarayoniga ijobiy ta‘sir ko‘rsatadi.

Shuningdek, inklyuziv guruhlarda nutq kamchiliklari bo‘lgan bolalar bilan ishlash jarayoni faqat ta‘lim berish bilan cheklanib qolmaydi. Bu jarayon bolalarning psixologik holatini qo‘llab-quvvatlash, ijtimoiy moslashuvini ta‘minlash hamda ularning o‘ziga bo‘lgan ishonchini shakllantirishni ham o‘z ichiga oladi. Shu bois pedagogik faoliyatda kompleks yondashuvni qo‘llash zarur hisoblanadi.

Adabiyotlar tahlili. Inklyuziv ta‘lim tizimida nutq kamchiliklari bo‘lgan bolalar bilan ishlash masalasi maxsus pedagogika, logopediya va defektologiya sohalarida muhim ilmiy yo‘nalishlardan biri hisoblanadi. Mazkur muammo bo‘yicha olib borilgan ilmiy tadqiqotlarda bolalarning nutq rivojlanishidagi nuqsonlarni aniqlash, ularni bartaraf etish metodlari hamda ta‘lim jarayonini samarali tashkil etish masalalari keng yoritilgan.

Maxsus pedagogika sohasida olib borilgan tadqiqotlarda nutq rivojlanishidagi buzilishlarning kelib chiqish omillari biologik, psixologik va ijtimoiy faktorlar bilan bog‘liqligi ta‘kidlanadi. Jumladan, ayrim olimlarning fikricha, nutq kamchiliklarini bartaraf etishda kompleks pedagogik yondashuv muhim ahamiyatga ega bo‘lib, bunda ta‘lim, tarbiya va korreksion ishlar o‘zaro uyg‘un holda olib borilishi zarur [1, 45-b.].

Inklyuziv ta‘lim masalalari xalqaro tashkilotlar tomonidan ham keng o‘rganilgan. Xususan, inklyuziv ta‘lim bo‘yicha ishlab chiqilgan ilmiy-metodik tavsiyalarda barcha bolalar uchun moslashuvchan ta‘lim muhitini yaratish, individual yondashuvni qo‘llash hamda maxsus ehtiyojli bolalarning ijtimoiy integratsiyasini ta‘minlash muhimligi alohida

qayd etilgan [2, 27-b.]. Ushbu yondashuv nutq kamchiliklari mavjud bo'lgan bolalarni umumiy ta'lim muhitiga muvaffaqiyatli jalb etishda muhim omil hisoblanadi.

Defektologiya sohasida olib borilgan tadqiqotlar natijalariga ko'ra, nutq rivojlanishidagi kamchiliklar bolalarning bilish faoliyatiga, psixik rivojlanishiga hamda o'quv faoliyatiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Shu bois nutq nuqsonlarini bartaraf etishda logopedik mashg'ulotlar tizimli ravishda tashkil etilishi zarur [3, 63-b.]. Tadqiqotchilar nutqni rivojlantirish jarayonida artikulyatsion mashqlar, fonematik eshitishni rivojlantirish va muloqot ko'nikmalarini shakllantirish muhim ahamiyat kasb etishini ta'kidlaydilar.

Ba'zi ilmiy izlanishlarda esa inklyuziv guruhlarda ishlovchi pedagoglarning kasbiy tayyorgarligi muhim omil sifatida ko'rsatib o'tiladi. Pedagoglarning maxsus metodik bilimlarga ega bo'lishi, logoped bilan hamkorlikda ishlashi va individual ta'lim dasturlarini ishlab chiqishi ta'lim samaradorligini oshirishi ilmiy asoslab berilgan [4, 52-b.]. Shuningdek, zamonaviy tadqiqotlarda axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish nutq kamchiliklari bo'lgan bolalar bilan ishlashda yangi imkoniyatlar yaratishi qayd etilgan. Multimedia vositalari, interfaol o'yinlar va vizual materiallardan foydalanish bolalarning nutq faolligini oshirish hamda ta'lim jarayoniga qiziqishini kuchaytirishga yordam beradi [5, 39-b.].

Tadqiqot metodologiyasi. Mazkur tadqiqotda inklyuziv guruhlarda nutq kamchiliklari bo'lgan bolalar bilan ishlash jarayonini o'rganish va metodikasini takomillashtirish maqsadida bir qator ilmiy-pedagogik metodlardan foydalanildi. Tadqiqot jarayonida nazariy va amaliy yondashuvlar o'zaro uyg'unlikda qo'llanildi.

Avvalo, muammo yuzasidan mavjud ilmiy manbalar, pedagogik va logopedik adabiyotlar tahlil qilindi hamda inklyuziv ta'lim sharoitida nutq rivojlanishidagi kamchiliklarni bartaraf etishga oid ilmiy qarashlar o'rganildi. Shuningdek, umumta'lim muassasalaridagi inklyuziv guruhlarda olib borilayotgan pedagogik faoliyatni kuzatish orqali nutq kamchiliklari bo'lgan bolalar bilan ishlashning amaldagi holati tahlil qilindi.

Tadqiqot davomida pedagogik kuzatuv, suhbat, taqqoslash, tahlil va umumlashtirish metodlaridan foydalanildi. Nutq nuqsonlariga ega bo'lgan bolalarning nutq rivojlanish darajasini aniqlash maqsadida diagnostik usullar qo'llanildi hamda olingan natijalar asosida korreksion-logopedik mashg'ulotlar tizimi ishlab chiqildi.

Shu bilan birga, inklyuziv ta'lim jarayonida individual yondashuv asosida tashkil etilgan mashg'ulotlarning samaradorligi o'rganilib, ularning bolalarning nutq rivojlanishiga ta'siri tahlil qilindi. Tadqiqot natijalari umumlashtirilib, inklyuziv guruhlarda nutq kamchiliklari bo'lgan bolalar bilan ishlash metodikasini takomillashtirish bo'yicha ilmiy xulosalar va metodik tavsiyalar ishlab chiqildi.

Tadqiqot natijalari va muhokama. Tadqiqot jarayonida inklyuziv guruhlarda nutq kamchiliklari bo'lgan bolalar bilan olib borilayotgan pedagogik va logopedik ishlarning holati o'rganildi hamda ularning samaradorligini oshirishga qaratilgan metodik yondashuvlar sinovdan o'tkazildi. Kuzatuvlar shuni ko'rsatdiki, nutq nuqsonlariga ega

bo'lgan bolalar ta'lim jarayonida ko'pincha muloqot qilishda, fikrini aniq ifodalashda va o'quv materialini to'liq o'zlashtirishda muayyan qiyinchiliklarga duch keladilar. Ayniqsa, fonetik va fonematik buzilishlar, so'z boyligining yetarli darajada rivojlanmaganligi hamda nutqning grammatik tuzilishidagi kamchiliklar bolalarning ta'lim faoliyatiga sezilarli ta'sir ko'rsatishi aniqlangan.

Amaliy kuzatuvlar natijasida inklyuziv ta'lim muhitida pedagog va logoped o'rtasidagi hamkorlik yetarli darajada yo'lga qo'yilganda bolalarning nutq rivojlanishida ijobiy o'zgarishlar kuzatilishi ma'lum bo'ldi. Mashg'ulotlarda nutqni rivojlantirishga qaratilgan maxsus mashqlar, artikulyatsion gimnastika, fonematik eshitishni rivojlantiruvchi topshiriqlar hamda kommunikativ o'yinlar qo'llanilganda bolalarning nutqiy faolligi oshgani kuzatildi. Bunday mashg'ulotlar bolalarning nafaqat nutq apparatini rivojlantirishga, balki ularning o'z fikrini erkin ifodalash ko'nikmalarini shakllantirishga ham xizmat qildi.

Tadqiqot davomida inklyuziv guruhlarda ta'lim jarayonini tashkil etishda individual yondashuv muhim omil ekani yana bir bor tasdiqlandi. Har bir bolaning nutq rivojlanish darajasi, psixologik xususiyatlari va o'zlashtirish imkoniyatlari inobatga olingan holda mashg'ulotlar rejalashtirilganda ta'lim samaradorligi ortishi kuzatildi. Individual rivojlantiruvchi topshiriqlarni joriy etish orqali bolalarda nutq faoliyati bosqichma-bosqich rivojlanib borishi aniqlandi. Bu jarayonda bolalarning qiziqishlari va ehtiyojlarini hisobga olish muhim pedagogik shartlardan biri sifatida namoyon bo'ldi.

Shuningdek, tadqiqot natijalari inklyuziv ta'lim muhitida interfaol metodlar va o'yin texnologiyalaridan foydalanish nutq kamchiliklari bo'lgan bolalar rivojlanishida samarali ekanligini ko'rsatdi. Vizual materiallar, rasmlar, didaktik kartochkalar hamda multimedia vositalaridan foydalanish bolalarning diqqatini jalb etish bilan birga, ularning nutqiy faoliyatini faollashtirishga yordam berdi. Ayniqsa, muloqotga asoslangan mashg'ulotlar bolalarda ijtimoiy moslashuv ko'nikmalarini rivojlantirishda muhim rol o'ynashi kuzatildi. Bunday metodlar ta'lim jarayonini jonlantiradi, bolalarning o'qishga bo'lgan qiziqishini oshiradi va nutqiy muammolarni bartaraf etishda qo'shimcha imkoniyatlar yaratadi.

Tadqiqot davomida yana bir muhim jihat – ota-onalar bilan hamkorlikning ahamiyati aniqlandi. Ota-onalar bilan muntazam ravishda olib borilgan suhbatlar, metodik tavsiyalar va uy sharoitida bajariladigan mashqlar bolalarning nutq rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatdi. Bu holat ta'lim jarayonining uzluksizligini ta'minlashga xizmat qilishi bilan birga, bolalarning psixologik qo'llab-quvvatlanishiga ham yordam berdi. Ota-onalar ta'lim jarayoniga faol jalb etilganda bolalarning nutq rivojlanishida sezilarli o'sish kuzatilgani tadqiqot natijalarida o'z aksini topdi.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, inklyuziv guruhlarda nutq kamchiliklari bo'lgan bolalar bilan ishlash jarayoni kompleks yondashuv asosida tashkil etilganda yanada samarali bo'ladi. Pedagogik, psixologik va logopedik yordamning uyg'unlashuvi bolalarning rivojlanish jarayonini jadallashtiradi. Shu bilan birga, ta'lim jarayonida

zamonaviy pedagogik texnologiyalardan foydalanish, individual ta'lim dasturlarini ishlab chiqish hamda muntazam monitoring olib borish metodikaning takomillashishiga xizmat qiladi. Olingan natijalar asosida shuni ta'kidlash mumkinki, inklyuziv ta'lim muhitida nutq kamchiliklari bo'lgan bolalar bilan ishlash metodikasini takomillashtirish nafaqat ta'lim sifatini oshiradi, balki bolalarning ijtimoiylashuvi va shaxsiy rivojlanishiga ham ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Shu bois mazkur yo'nalishda ilmiy asoslangan metodik tavsiyalarni ishlab chiqish va ularni amaliyotga joriy etish muhim ahamiyat kasb etadi.

Tadqiqot jarayonida aniqlanishicha, inklyuziv ta'lim muhitida nutq kamchiliklari bo'lgan bolalar bilan ishlashda interfaol metodlardan foydalanish ta'lim jarayonining samaradorligini sezilarli darajada oshiradi. Interfaol metodlar bolalarning faol ishtirokini ta'minlaydi, muloqot jarayonini faollashtiradi hamda nutqiy rivojlanishga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Ayniqsa, bunday metodlar bolalarda nutq faoliyatini rag'batlantirish, so'z boyligini kengaytirish, grammatik tuzilmani shakllantirish va muloqot ko'nikmalarini rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega. Inklyuziv guruhlarda interfaol metodlarni qo'llash jarayonida pedagog mashg'ulotlarni bolalarning psixologik xususiyatlari va nutq rivojlanish darajasini hisobga olgan holda tashkil etishi zarur. Tadqiqot davomida qo'llanilgan interfaol metodlar orasida kommunikativ o'yinlar, rolli o'yinlar, vizual asoslangan topshiriqlar hamda hamkorlikka asoslangan mashg'ulotlar samarali natija bergani kuzatildi.

Masalan, nutq kamchiliklari bo'lgan bolalar bilan ishlashda "Rol o'ynash" metodidan foydalanish bolalarning nutqiy faolligini oshirishga yordam beradi. Ushbu metod orqali bolalar turli ijtimoiy vaziyatlarni sahnalashtiradilar va muloqot jarayonida yangi so'z va iboralarni o'zlashtiradilar. Bunda pedagog bolalarga sodda va tushunarli vazifalar beradi hamda ularni faol muloqotga undaydi.

Bundan tashqari, "Savol-javob orqali muloqot" metodidan foydalanish bolalarning fikrlash faoliyatini rivojlantirish bilan birga nutqni faollashtiradi. Bu metodda pedagog bolalarga turli rasmlar yoki predmetlar asosida savollar beradi va ularning mustaqil javob berishini rag'batlantiradi. Natijada bolalarning nutq tuzish qobiliyati bosqichma-bosqich rivojlanadi. Shuningdek, "Vizual qo'llab-quvvatlash" metodidan foydalanish ham samarali natijalar beradi. Bu metodda rasmlar, diagrammalar, kartochkalar va multimediali materiallardan foydalanish orqali bolalarning nutqiy faoliyati rivojlantiriladi. Ayniqsa, nutq rivojlanishi sust bo'lgan bolalar uchun vizual materiallar muloqotni osonlashtiradi.

Tadqiqot davomida interfaol metodlarni tizimli ravishda qo'llash maqsadida quyidagi metodik yondashuv ishlab chiqildi.

Interfaol metodlardan foydalanish jarayonining bosqichlari

Bosqich	Pedagog faoliyati	Bolalar faoliyati	Kutilayotgan natija
Motivatsiya bosqichi	O'yin yoki qiziqarli savollar orqali bolalarni jalb qiladi	Mashg'ulotga qiziqish bildiradi	Faollik oshadi
Asosiy faoliyat	Interfaol metodlar asosida	Muloqotga kirishadi, nutqiy	Nutq rivojlanadi

bosqichi	topshiriqlar beradi	mashqlarni bajaradi	
Mustahkamlash bosqichi	O'rganilgan so'z va iboralarni takrorlashni tashkil etadi	O'z fikrini ifodalaydi	Nutq mustahkamlanadi
Baholash bosqichi	Natijalarni tahlil qiladi va rag'batlantiradi	O'z faoliyatini baholaydi	Motivatsiya oshadi

Tadqiqot natijalariga ko'ra, quyidagi interfaol metodlar inklyuziv guruhlarda eng samarali hisoblanadi.

Nutq rivojlantirishda qo'llaniladigan interfaol metodlar

Metod nomi	Metodning mazmuni	Qaysi nutq ko'nikmasini rivojlantiradi
Rol o'ynash	Turli ijtimoiy vaziyatlarni sahnalashtirish	Dialogik nutq
Aqliy hujum	Erkin fikr bildirishga undash	So'z boyligi
Savol-javob	Rasmlar yoki predmetlar asosida suhbat	Nutq tuzish qobiliyati
Klaster usuli	So'zlar o'rtasidagi bog'lanishni aniqlash	Mantiqiy fikrlash
Didaktik o'yinlar	O'yin orqali o'rganish	Fonematik eshitish

Tadqiqot jarayonida yana bir muhim jihat aniqlandi: interfaol metodlar individual yondashuv bilan uyg'unlashganda yanada samarali natija beradi. Bunda pedagog har bir bolaning nutq rivojlanish darajasini hisobga olgan holda topshiriqlarni moslashtiradi. Masalan, nutq rivojlanishi sust bo'lgan bolalarga sodda savollar beriladi, rivojlanish darajasi yuqoriroq bo'lgan bolalarga esa murakkabroq nutqiy vazifalar taklif etiladi.

Shuningdek, interfaol metodlarni qo'llashda kichik guruhlar bilan ishlash ham muhim hisoblanadi. Kichik guruhlarda tashkil etilgan mashg'ulotlar bolalarning erkin muloqot qilishiga imkon yaratadi. Bu esa nutq kamchiliklarini bartaraf etish jarayonini tezlashtiradi. Tahlillar shuni ko'rsatdiki, interfaol metodlardan foydalanish natijasida bolalarning nutqiy faolligi, muloqot ko'nikmalari va o'quv jarayoniga bo'lgan qiziqishi sezilarli darajada oshgan. Shu sababli inklyuziv ta'lim jarayonida interfaol metodlardan tizimli va maqsadga muvofiq foydalanish pedagogik samaradorlikni ta'minlaydigan muhim omillardan biri hisoblanadi.

Tadqiqot natijalari asosida inklyuziv ta'lim muhitida nutq kamchiliklari bo'lgan bolalar bilan ishlash samaradorligini oshirishga qaratilgan metodik model ishlab chiqildi. Mazkur model pedagogik, logopedik va psixologik yondashuvlarning o'zaro integratsiyasiga asoslanadi hamda ta'lim jarayonida interfaol metodlar, individual yondashuv va zamonaviy pedagogik texnologiyalarni qo'llashni nazarda tutadi.

Modelning asosiy maqsadi nutq kamchiliklari bo'lgan bolalarning nutqiy rivojlanishini qo'llab-quvvatlash, ularning kommunikativ kompetensiyasini shakllantirish va ijtimoiy moslashuvini ta'minlashdan iborat. Ushbu model inklyuziv guruhlarda olib boriladigan mashg'ulotlarni tizimli tashkil etishga yordam beradi hamda pedagoglar faoliyatini metodik jihatdan boyitadi. Tadqiqot jarayonida ishlab chiqilgan innovatsion model quyidagi tarkibiy qismlardan iborat bo'lib, ular o'zaro uzviy bog'liq holda faoliyat yuritadi.

Nutq rivojlantirishga qaratilgan innovatsion model tuzilmasi

Model komponenti	Mazmuni	Amaliy faoliyat
Diagnostika bosqichi	Bolalarning nutq rivojlanish darajasini aniqlash	Logopedik tekshiruv, kuzatuv
Rejalashtirish bosqichi	Individual ta'lim yo'nalishini belgilash	Individual rivojlantiruvchi dastur
Pedagogik ta'sir bosqichi	Nutqni rivojlantiruvchi mashg'ulotlarni tashkil etish	Interfaol metodlar, o'yin texnologiyalari
Hamkorlik bosqichi	Mutaxassislar va ota-onalar bilan ishlash	Konsultatsiya, trening
Monitoring bosqichi	Natijalarni baholash	Diagnostika, tahlil

Mazkur modelni amaliyotga joriy etish jarayonida mashg'ulotlar quyidagi pedagogik tamoyillarga asoslandi: tizimlilik, izchillik, individual yondashuv, faol ishtirok va kommunikativ rivojlanish. Ushbu tamoyillar asosida tashkil etilgan ta'lim jarayoni bolalarning nutqiy faoliyatini bosqichma-bosqich rivojlantirishga xizmat qiladi.

Shuningdek, tadqiqot natijalariga ko'ra, nutq kamchiliklari bo'lgan bolalar bilan ishlash jarayonida quyidagi innovatsion metodik yondashuvlar samarali ekani aniqlandi.

Nutq rivojlantirishning innovatsion metodik yondashuvlari

Yo'nalish	Qo'llanilgan metodlar	Natija
Nutq faolligini oshirish	Rol o'ynash, kommunikativ o'yinlar	Erkin muloqot shakllanadi
So'z boyligini rivojlantirish	Klaster, aqliy hujum	Lug'at boyiydi
Fonematik eshitishni rivojlantirish	Didaktik o'yinlar, tovush mashqlari	Tovushlarni to'g'ri talaffuz qilish
Nutq tuzilishini shakllantirish	Dialogik mashqlar	Gap tuzish qobiliyati rivojlanadi
Ijtimoiy moslashuv	Guruhli faoliyat	Muloqot ko'nikmalari mustahkamlanadi

Mazkur modelni qo'llash natijasida bolalarning nutqiy rivojlanishida sezilarli ijobiy o'zgarishlar kuzatildi. Ayniqsa, bolalarda nutq faolligining ortishi, yangi so'zlarni faol qo'llay boshlashi va muloqotga kirishish darajasining oshishi muhim natijalar sifatida qayd etildi. Shuningdek, pedagoglar faoliyatida metodik yondashuvlarning takomillashgani ham kuzatildi.

Tahlillar shuni ko'rsatdiki, innovatsion model asosida tashkil etilgan ta'lim jarayoni quyidagi natijalarga olib keladi:

- nutq kamchiliklarini bosqichma-bosqich bartaraf etish;
- bolalarning o'ziga bo'lgan ishonchini oshirish;
- ijtimoiy moslashuv darajasini yaxshilash;
- ta'lim jarayonida faol ishtirokni ta'minlash.

Shu sababli inklyuziv ta'lim muassasalarida nutq kamchiliklari bo'lgan bolalar bilan ishlashda mazkur innovatsion modelni qo'llash ta'lim samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. Tadqiqot jarayonida inklyuziv guruhlarda nutq kamchiliklari bo'lgan bolalar bilan ishlashning takomillashtirilgan metodikasi amaliyotda sinovdan o'tkazildi. Tajriba-sinov ishlari davomida bolalarning nutq rivojlanish darajasi dastlabki bosqichda aniqlanib,

so'ngra interfaol metodlar asosida tashkil etilgan mashg'ulotlar orqali rivojlanish dinamikasi o'rganildi. Tajribada nutq kamchiliklariga ega bo'lgan bolalar bilan tizimli logopedik mashg'ulotlar, interfaol o'yinlar va individual yondashuv asosidagi topshiriqlar muntazam ravishda olib borildi.

Tajriba yakunida olingan natijalar tahlil qilinib, bolalarning nutq rivojlanishidagi o'zgarishlar quyidagi ko'rsatkichlar asosida baholandi: nutq faolligi, so'z boyligi, tovushlarni to'g'ri talaffuz qilish, muloqotga kirishish darajasi hamda gap tuzish qobiliyati.

Tajriba-sinov natijalari (boshlang'ich va yakuniy ko'rsatkichlar)

Ko'rsatkichlar	Tajriba boshida (%)	Tajriba oxirida (%)
Nutq faolligi	38	71
So'z boyligi rivojlanishi	42	74
Tovushlarni to'g'ri talaffuz qilish	35	69
Muloqotga kirishish darajasi	40	76
Gap tuzish qobiliyati	37	72

Jadval natijalaridan ko'rinib turibdiki, tajriba yakunida bolalarning nutq rivojlanish ko'rsatkichlari sezilarli darajada oshgan. Ayniqsa, muloqotga kirishish darajasi va so'z boyligining ortishi ta'lim jarayonida interfaol metodlardan foydalanish samaradorligini ko'rsatadi. Bu esa inklyuziv guruhlarda nutq kamchiliklari bo'lgan bolalar bilan ishlashda zamonaviy metodik yondashuvlarning muhimligini tasdiqlaydi.

Tajriba natijalari shuni ko'rsatdiki, interfaol metodlar, individual yondashuv va logopedik mashg'ulotlarni uyg'unlashtirish orqali bolalarning nutqiy faoliyatida sezilarli ijobiy o'zgarishlar yuzaga keladi. Ayniqsa, guruhli mashg'ulotlar va kommunikativ o'yinlar bolalarning o'z fikrini erkin ifodalashiga yordam berdi. Bunday mashg'ulotlar davomida bolalar o'zaro muloqot qilishga ko'proq intildi, yangi so'zlarni faol qo'llay boshladi hamda nutq jarayonida ishonch bilan qatnasha boshladi.

Shuningdek, pedagog va logoped hamkorligida olib borilgan mashg'ulotlar bolalarning individual nutq muammolarini aniqlash va ularni bartaraf etishga imkon berdi. Ota-onalar bilan hamkorlik asosida tashkil etilgan uy mashg'ulotlari ham nutq rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatgani kuzatildi. Bu esa ta'lim jarayonining uzluksizligini ta'minlashda muhim omil bo'lib xizmat qildi.

Xulosa. Olib borilgan tadqiqot natijalari inklyuziv ta'lim muhitida nutq kamchiliklari bo'lgan bolalar bilan ishlash metodikasini takomillashtirish muhim ilmiy va amaliy ahamiyatga ega ekanligini ko'rsatdi. Tadqiqot jarayonida nazariy manbalar tahlili, pedagogik kuzatuvlar hamda tajriba-sinov ishlari asosida inklyuziv guruhlarda nutq rivojlanishida muammolari mavjud bo'lgan bolalar bilan ishlashning samarali yo'nalishlari aniqlandi.

Tahlillar shuni ko'rsatdiki, nutq kamchiliklari bo'lgan bolalarning ta'lim jarayonida muvaffaqiyatli ishtirok etishi ko'p jihatdan ta'lim muhitining to'g'ri tashkil etilishiga, pedagog va mutaxassislarining kasbiy tayyorgarligiga hamda qo'llanilayotgan metodik

yondashuvlarning samaradorligiga bog‘liq. Inklyuziv guruhlarda individual yondashuv asosida tashkil etilgan mashg‘ulotlar, interfaol metodlar, logopedik mashqlar hamda o‘yin texnologiyalaridan foydalanish bolalarning nutqiy rivojlanishiga sezilarli ijobiy ta‘sir ko‘rsatishi aniqlandi.

Tadqiqot natijalari asosida ishlab chiqilgan innovatsion metodik model inklyuziv ta‘lim jarayonida nutq kamchiliklari bo‘lgan bolalar bilan ishlashni tizimli ravishda tashkil etishga yordam beradi. Ushbu model diagnostika, pedagogik ta‘sir, hamkorlik va monitoring bosqichlarini o‘z ichiga olgan holda bolalarning nutq rivojlanishini bosqichma-bosqich qo‘llab-quvvatlashga xizmat qiladi. Tajriba-sinov natijalari esa interfaol metodlar asosida olib borilgan mashg‘ulotlar natijasida bolalarning nutq faolligi, so‘z boyligi, muloqot ko‘nikmalari va gap tuzish qobiliyati sezilarli darajada rivojlanganini ko‘rsatdi.

Shuningdek, tadqiqot davomida pedagog, logoped va ota-onalar o‘rtasidagi samarali hamkorlik nutq kamchiliklarini bartaraf etish jarayonida muhim omillardan biri ekanligi aniqlandi. Ta‘lim jarayonining uzluksizligi va bolalarning psixologik qo‘llab-quvvatlanishi ularning nutq rivojlanishiga ijobiy ta‘sir ko‘rsatadi. Shu sababli inklyuziv ta‘lim muassasalarida mutaxassislar o‘rtasidagi hamkorlikni kuchaytirish hamda metodik yordam tizimini rivojlantirish zarur hisoblanadi.

Inklyuziv guruhlarda nutq kamchiliklari bo‘lgan bolalar bilan ishlash metodikasini takomillashtirish ta‘lim sifatini oshirish, bolalarning ijtimoiy moslashuvini ta‘minlash hamda ularning shaxsiy rivojlanishini qo‘llab-quvvatlashda muhim ahamiyat kasb etadi. Mazkur yo‘nalishda olib boriladigan ilmiy tadqiqotlarni kengaytirish, zamonaviy pedagogik texnologiyalarni joriy etish hamda amaliyotga yo‘naltirilgan metodik tavsiyalarni ishlab chiqish kelgusida ushbu sohaning yanada rivojlanishiga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Ismoilova Z.K. Maxsus pedagogika va inklyuziv ta‘lim. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2021. – 256 b.
2. UNESCO. Inclusive Education: Guidelines for Inclusion. Ensuring Access to Education for All. – Paris: UNESCO Publishing, 2017. – 94 p.
3. Жигорева М.И. Дети с комплексными нарушениями в развитии: педагогическая помощь. – Москва: Академия, 2006. – 248 с.
4. Лалаева Р.И., Серебрякова Н.В. Логопедия. Основы теории и практики. – Санкт-Петербург: Питер, 2018. – 320 с.
5. Волкова Л.С. Логопедия: учебник для студентов педагогических вузов. – Москва: Владос, 2015. – 703 с.
6. Игнатева С.А., Блинова Л.В. Коррекционная педагогика. – Москва: Академия, 2017. – 272 с.
7. Qodirova F.R. Inklyuziv ta‘lim asoslari. – Toshkent: O‘qituvchi, 2020. – 180 b.
8. Трошин А.Н. Основы специальной педагогики и психологии. – Москва: Юрайт, 2019. – 221 с.
9. Karimova D.M. Logopedik mashg‘ulotlarni tashkil etish metodikasi. – Toshkent: Innovatsiya nashriyoti, 2022. – 164 b.
10. Назарова Н.М. Специальная педагогика. – Москва: Академия, 2016. – 400 с.